

De Wespendif *Pernis apivorus* in Havelte: het broedseizoen 1993

Herman Gruppen

In 1993 werd het broedverloop van een paartje Wespendif gevolgd. Vastgesteld werd dat beide sexen de eieren bebroedden en de jongen voerden. Het vrouwtje nam het grootste deel van deze taken voor haar rekening. Tot de leeftijd van ongeveer 30 dagen werden de jongen nog af en toe door het vrouwtje gevoerd. Tot in de late nestjongenfase bleef de voedselvoorziening primair een taak van het mannetje. In deze fase bracht het vrouwtje een aanzienlijk deel van de dag op of rond het nest door. De meeste nestbezoeken met prooi vonden rond het middaguur plaats. In de loop van de nestjongenfase werd de duur van de nestbezoeken van het mannetje geleidelijk korter. Nestmateriaal werd hoofdzakelijk door het vrouwtje aangevoerd. De Wespendifen hadden geen voorkeur voor de takken van een bepaalde boomsoort, maar gebruikten takken van de bomen die in de directe omgeving van het nest stonden. In de late jongenfase werd een toename van het transport van nestmateriaal geconstateerd. De adulte vogels waren tijdens hun vluchten naar en van het nest bijzonder zwijgzaam. Het mannetje volgde bij zijn vluchten van het nest een vaste route.

In de zomers van 1989 en 1993 had ik het geluk het broedverloop van een paartje Wespendifen *Pernis apivorus* te kunnen volgen. Al een aantal jaren bevindt zich de favoriete broedplaats van de Wespendifen in het zuidwestelijke deel van de gemeente Havelte. De broedbiotoop bestaat uit een langgerekte strook gemengd bos, waarin fijnspar, lariks en douglas de overhand hebben. Het bos wordt zowel in de lengte als in de breedte doorsneden door een net van brede bospaden. Wandelaars maken dagelijks gebruik van deze paden. Het nestgebied wordt aan de noordkant begrensd door een autoweg, aan de zuidkant door weilanden. De Wespendifen beschikken over meerdere nesten. In de periode van 1987 tot en met 1993 werden drie verschillende nesten bezet. De nestbomen (2x douglas, 1x lariks) staan onderling op een afstand van ongeveer 100 tot 150 meter. In 1989 bevond het nest zich in een douglas, op een hoogte van 15 meter. In 1993 hadden de Wespendifen de keuze laten vallen op een oud buizerdnest in een lariks. Dit nest bevond zich in de vorkvormige vertakking van de hoofdstam, op een hoogte van ongeveer 17 meter. Het mannetje van het broedpaar uit 1989 bleek in 1993 vervangen door een ander exemplaar, het 1989-vrouwtje was in 1993 evenwel nog steeds van de partij.

De activiteiten van de Wespendifen werden waargenomen vanuit een schuilhut op de grond, op 20 meter van de nestboom. In een dagboek noteerde ik al mijn waarnemingen zo nauwkeurig mogelijk. Met behulp van een op afstand bedienbaar fototoestel was het mogelijk opnamen van het nest te maken. De opnamen vormen een aanvulling van de waarnemingen en hadden tot doel de prooien en de verse takken die de Wespendifen aanvoerden te determineren. Ook andere gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld het voeren van de jongen, konden op de gevoelige plaat worden vastgelegd. In 1989 heb ik het paartje gedurende vier dagen geobserveerd, en wel op 23 juni (broedfase), 11 juli, 20 juli en 27 juli (nestjongenfase). De totale duur van de waarnemingen bij het nest bedroeg 20.35 uur.

Daarnaast volgde ik vanuit de top van een hoge douglas de voedselvluchten van met name het mannetje en heb ik daarbij aandacht besteed aan de vluchtroutes naar en van het nest. Hier werd 39.25 uur aan besteed, verdeeld over 14 dagen (10 juli-14 augustus). De totale duur van de nestobservaties in 1993 bedroeg 40 uur, verdeeld over de volgende acht dagen: 15, 18, 22, 24 en 28 juli, 1, 2 en 4 augustus.

De broedbiologische gegevens die ik in 1993 heb verzameld, vormen de basis van dit artikel. Aan de orde komen achtereenvolgens het aantal nestbezoeken met prooi en verse takken en de vluchten naar en van het nest. Dit alles wordt voorafgegaan door een korte bespreking van de waarnemingen in de broedfase. Ter vergelijking worden hier en daar ook de gegevens uit 1989 erbij betrokken, evenals enkele bijzonderheden.

De broedfase

In 1993 ontdekte ik de Wespddieven voor het eerst op 19 mei. Op 4 juni zat het vrouwtje op het nest. Ze maakte met haar borst draaibewegingen in de nestkom. Bij een tweede controle van het nest, op 17 juni, was vanaf de grond de blauwgrijze kop van het (nieuwsgierig geworden) mannetje te zien, dat boven de nestrand uitstak. Ook op 29 juni trof ik het mannetje broedend aan. Bij controle van het nest op 4 juli lagen er een jong van ongeveer één dag oud en een ei in de nestkom. Dit broedpaar heeft met succes twee jongen grootgebracht, die op 2 september voor het laatst in de directe omgeving van het nest zijn waargenomen. In 1989 heb ik het broeden van het mannetje niet kunnen vaststellen. Dit mannetje stond op 23 juni, bij afwezigheid van het vrouwtje, 1.20 uur lang wakend op de rand van het nest, totdat het vrouwtje hem kwam aflossen.

De nestbezoeken in de jongenfase

De Wespddieven verschenen gedurende de acht observatiedagen in totaal 47 maal op het nest, en wel 16 maal met prooi, 15 maal met verse takken en 16 maal zonder iets te brengen (tabel 1). Het mannetje kwam 21 maal op het nest, het vrouwtje 26 maal. De opnamen die bij elk nestbezoek werden gemaakt, tonen aan dat de prooien vrijwel uitsluitend uit wespen- en hommelmraten bestonden. Vrijwel, omdat het zeer wel mogelijk is dat met name kleine prooien (kikkers, vogeljongen) op de dia's niet zijn te onderscheiden, zeker niet als deze ergens tussen het rommelige nestmateriaal en de wespenraten rondlopen. Het mannetje bracht 14 maal een prooi op het nest, het vrouwtje slechts twee maal. Opvallend is dat het vrouwtje in de late nestjongenfase nog een groot deel van de dag bij de jongen bleef. In deze periode zat ze zowel op het nest, als op een vaste roestplaats in een lariks, op ongeveer acht meter van de schuilhut. Op 4 augustus waren de jongen 30 dagen oud en was het vrouwtje van 13.40 uur tot 19.00 uur op en rond het nest aanwezig. In 1989 bleef het vrouwtje op 27 juli van 8.15 uur tot 12.45 uur op het nest. De jongen waren toen drie weken oud.

Het aantal nestbezoeken met prooi was geconcentreerd rond het middaguur. Van de 16 nestbezoeken vonden er zes plaats tussen 11.30 en 13.30 uur. Het aantal observatie-uren is echter te beperkt om iets te kunnen zeggen over het bestaan van zogenaamde piektijden voor het voeren van de jongen.

Tabel 1. Aantal nestbezoeken van het mannetje en het vrouwtje Wespindief gedurende acht dagen (40 uren) in 1993.

Number of nest visits of the male and female of a Honey Buzzard pair during eight observation days (40 hours) in 1993. For each sex (from top to bottom): with prey, with branches and without prey.

Datum Date	15/7	18/7	22/7	24/7	28/7	1/8	2/8	4/8	Totaal
Mannetje Male									
Met prooi	2	2	1	1	1	6	1	-	14
Met takken	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Zonder prooi	1	-	-	-	2	1	1	-	5
Vrouwtje Female									
Met prooi	-	-	1	-	-	-	-	1	2
Met takken	-	1	-	-	-	3	6	3	13
Zonder prooi	4	-	2	1	1	1	2	-	11

Op 1 augustus presteerde het mannetje het om twee maal binnen een uur een prooi af te leveren, en wel om 12.27 uur en om 12.52 uur. Allerlei vragen rezen op dat moment uit de schuilhut omhoog. Bevond er zich een wespennest op niet al te grote afstand van het nestgebied? Was er bij het tweede bezoek sprake van restanten van de prooi die om 12.27 uur werd gebracht? De (uitzonderlijk) grote activiteit die het mannetje op deze dag ontplooidde, doet vermoeden dat de twee bezoeken "reguliere" voedselvuchten waren. Hij bracht deze dag maar liefst zes maal prooi op het nest, namelijk ook nog om 10.09, 11.22, 15.13 en 16.16 uur.

De duur van de nestbezoeken werd in de loop van de jongenfase steeds korter. In de late nestjongenfase bleef het mannetje per bezoek niet langer dan enkele seconden op het nest. Misschien was het drukke bedelgedrag van de jongen hier wel debet aan. Bij ieder bezoek reageerden ze met bedelende, langgerekte pieptonen en sprongen, vleugelklappend, zo snel mogelijk naar de ouder toe. Op het moment dat de ouders het nest weer verlaten hadden, ebde dit gedrag evenwel snel weg en lieten de jongen geen enkel geluid meer horen. De jongen bedelden bij ieder nestbezoek van de ouders, ook als er geen prooi was meegebracht.

De jongen werden door beide ouders gevoerd, maar het vrouwtje nam het grootste deel van deze taak voor haar rekening. Zelfs op de leeftijd van 30 dagen werden de jongen nog af en toe door het vrouwtje gevoerd. Vanuit de schuilhut was het niet mogelijk na te gaan of de jongen uit de krop werden gevoerd. Om dat fotografisch vast te leggen, had ik beslist een "lucky shot" nodig. Op het nest was geen strijd onder de jongen om het voedsel. In de vroege nestjongenfase zaten ze rustig naast elkaar te wachten op het moment dat een prooi deel werd voorgehouden. Soms begonnen ze zelf met de snavel aan de raten te peuteren.

Het transport van nestmateriaal

Op 22 juli heb ik het mannetje twee maal een verse larikstak op het nest zien brengen. Op alle andere dagen, inclusief mijn observaties in 1989, was het uitsluitend het vrouwtje dat zich hiermee bezighield. Zij bracht 13 maal verse takken op het nest. Gedurende het hele broedseizoen werd er nestmateriaal aangesleept. In de late nestjongenfase nam dit zelfs

toe; op 1, 2 en 4 augustus verscheen het vrouwtje respectievelijk 3, 6 en 3 maal met verse takken op het nest. Het leek erop alsof het vrouwtje vanuit een soort "bevlieging" tot deze activiteit werd aanzet. Op deze drie dagen vond de aanvoer van takken altijd binnen een kort tijdsbestek plaats, waarbij het vrouwtje onafgebroken aan- en afvloog. Op 1 augustus gebeurde dit tussen 14.14 en 12.24 uur, op 2 augustus tussen 16.37 en 16.57 uur en op 4 augustus tussen 18.46 en 18.52 uur. De takken werden altijd in de klauwen vervoerd.

Op het nest lagen enkel larikstakken en takken van Amerikaanse eiken. Beide boomsoorten staan in de directe omgeving van de nestboom en het lijkt erop dat de vogels geen voorkeur hadden voor een bepaalde soort. Zo bracht bijvoorbeeld het vrouwtje in 1989 takken van een beuk op het nest. Deze boom stond 30 meter van de nestboom.

Aan- en afvliegen

Vlak voor de landing op het nest lieten de Wespddieven af en toe een korte, zachte aankondigingsroep horen. Soms was vanuit de verte een paar maal een heldere "piaah"-roep van het mannetje te horen, altijd enkele minuten voordat hij op het nest landde. Verder maakten de vogels geen geluid bij hun vluchten naar en van het nest. Ze vlogen op stille, bijna geheimzinnige wijze. Het nest werd vanuit verschillende richtingen bevlogen. Dit gebeurde enerzijds vanuit de vlucht, dus zonder eerst een "tussenstop" in te lassen. Daarnaast verschenen zowel het mannetje als het vrouwtje eerst in naburige bomen voordat ze uiteindelijk op het nest vlogen. Bij zijn vluchten van het nest vloog het mannetje altijd naar een breed bospad, dat zich op ongeveer 35 meter ten westen van de nestboom bevindt. Opvallend hierbij was dat zijn vlucht volgens een vaste route verliep. Hij volgde de richting van het pad en vloog daarbij vlak onder de kruinen van een dubbele rij grote Amerikaanse eiken die het pad aan weerszijden begrenzen. Na 60 meter wordt dit pad gekruist door een ander pad en op deze plaats schoot het mannetje door het gat in het bladerdek omhoog, de open ruimte in. Deze route heb ik het mannetje vaak zien vliegen bij waarnemingen vanaf het einde van het pad, maar soms ook bij toeval. Een enkele keer heb ik hem al na één of twee minuten op grote hoogte boven de biotoop zien zweven.

In 1989 verliep de vluchtroute van het mannetje op ongeveer dezelfde wijze. Daarbij werd op (de vele) warme dagen altijd gebruik gemaakt van de thermiek. Vanaf het nest, of soms vanuit een roestplaats aan de bosrand, vloog ook dit mannetje niet verder dan 50 tot 100 meter. Vervolgens ging hij over in een zweefvlucht en liet hij zich op de thermiek in een opwaartse spiraal tot op grote hoogte stuwten, bijna onzichtbaar voor het blote oog. Hierna verdween hij in een lange glijvlucht uit het zicht.

Op 1 augustus liet het vrouwtje een bijzonder merkwaardig geluid horen, dat ik nooit eerder had gehoord. Om 12.52 uur zat ze in "haar" lariks, vlakbij de schuilhut. Op een gegeven moment strekte ze het lichaam, boog daarbij iets voorover en liet een gedempt "bibberende" roep horen, dat qua geluid nog het best te vergelijken valt met de melancholische roep van een Wulp. Het is een fluitende, melodieuze roep, die absoluut niet aan een roofvogelgeluid doet denken. Kort hierop vloog het mannetje met een prooi op het nest. Ook later in de middag werd het nestbezoek van het mannetje voorafgegaan door de bibberende roep van het vrouwtje. Twee minuten voor zijn bezoek op het nest was vanuit de verte twee maal de heldere "piaah"-roep van het mannetje te horen. Op 2 augustus liet het vrouwtje haar roep ook vanaf het nest horen, drie minuten voordat het mannetje op het nest landde. Na het vertrek van het mannetje bleef ze hier nog enkele minuten mee

doorgaan. De "piaah"-roep van het mannetje was in dit geval 16 minuten voor zijn komst vanuit het luchtruim boven het nestgebied te horen. Het nestbezoek, in het bijzonder het waarnemen van het aankomende mannetje, vormt wellicht een voldoende prikkel voor het vrouwtje om haar bijzondere roep te laten horen.

In 1989 zag ik dat het mannetje na de landing een poos met halfopen vleugels op het nest bleef staan. Een andere houding, die enkel door het mannetje werd vertoond, bestond uit het opzetten van kop- en nekveren, zodat het geheel een schubachtige indruk maakte.

Discussie

De jongen van een paartje Wespendieven dat door Wendland (1935) werd geobserveerd, werden vanaf 28 dagen alleen op het nest gelaten. Ook mijn vrouwtjes bleven geruime tijd bij de jongen op het nest. Daarentegen heeft Thiede (1938) bij zijn onderzoek vastgesteld dat de jongen op de leeftijd van 14 dagen niet meer bewaakt werden. Beide ouders gingen vanaf dat moment op voedseljacht.

Op grond van mijn fragmentarische waarnemingen valt weinig te zeggen over de voederfrequentie op de dag. Een groep Duitse ornithologen observeerde van 6 juli tot en met 10 augustus 1952 een paartje Wespendieven in de buurt van Jena. Op 6 juli waren de jongen een week oud. De totale waarnemingsduur bedroeg 105 uur; deze uren waren gelijkmatig verdeeld over de dag. Een observatiedag duurde van 05.00 tot 20.30 uur. Op een totaal van 46 nestbezoeken met prooi merkte Rode (1955) op dat er bepaalde piektijden bestaan voor het voeren van de jongen. Hij liet in het midden in hoeverre sprake was van puur toeval, dan wel van bepaalde wetmatigheden. Verder onderzoek zal wellicht kunnen uitwijzen of het laatste het geval is.

Wendland (1935) meende dat Wespendieven hun jongen in de eerste 10-14 levensdagen uit de krop voederen. De omschrijving van die waarneming is echter vaag. Dan is de beschrijving van Thiede (1938) zuiverder, namelijk van een mannetje dat zijn pas geboren jong voederde met een vloeibare brei die uit zijn snavel tevoorschijn droop. Vermoedelijk is dit eerder de uitzondering dan de regel, want zowel Holstein (1944) als Gerber (1949) zagen dat de jongen vanaf de eerste levensdag gevoerd werden met larven, die rechtstreeks uit de raat aan de jongen werden aangeboden.

De aanvoer van nestmateriaal is vermoedelijk individu-afhankelijk. Rode (1955) zag op 105 uren slechts zeven maal aanvoer. Bij zijn paar was het mannetje dat deze taak op zich nam; hij verscheen zes maal met takken op het nest. Individuele variaties zijn ook bekend van de wijze waarop vogels van en naar het nest vliegen (Herzog 1938).

Het aanvliegen van het nest met tussenstop doen de vogels, volgens Schmaus (1934) althans, om zich te overtuigen dat er geen gevaar dreigt. Als dat zo zou zijn, is het vreemd dat ze het niet in alle gevallen op die manier deden.

De bibberende roep van het vrouwtje wordt ook door Thiede (1938) gemeld. De tonen klonken bij hem langgerekt en melodieuze door het bos en leken "uit de verte" te komen. Ook bij zijn paar landde het mannetje na enkele ogenblikken op het nest. Herzog heeft de bibberende roep van het vrouwtje ook in de paartijd waargenomen. Deze roep was te horen op momenten dat het vrouwtje zich in een opgewonden toestand bevond.

De gespreide vleugelstand na landing op het nest wordt door Wendland (1935) bij vier verschillende paren gemeld, vooral bij mannetjes. Na de landing bleven ze dikwijls nog

een poos met gespreide, of halfopen vleugels staan, voordat ze deze sloten. Volgens Wendland komt deze houding voort uit opwinding.

Summary: The Honey Buzzard *Pernis apivorus* at Havelte: the breeding season of 1993

The nest of a Honey Buzzard was monitored from a hide on the ground and with a remote-control camera. Forty hours on 5 days in July and 3 days in August were spent observing the nest. These data are supplemented with 20.35 observation hours on 4 days from the same territory in 1989. The female in 1993 was the same as in 1989; the male was replaced, however. Both sexes took part in incubation and feeding the nestlings, but the female was responsible for the largest part. Food provisioning was largely the task of the male (table 1). He followed a fixed route when leaving the nest. The female stayed at or near the nest for most of the nestling stage, even feeding the young when 30 days old. All identified prey items consisted of nests of wasps and bumblebees, the majority of which was brought to the nest around noon. Nest visits of the male became increasingly shorter in the course of the nestling stage, probably because of the vociferous begging of the young. As soon as the adult left the nest, the nestlings were silent again. No aggression between siblings was observed, each young waiting in turn to be fed. Fresh sprays of green leaves were added to the nest throughout the breeding season, with an upsurge in the late nestling stage. This was mostly done by the female (table 1). She collected the material near the nesting tree, not showing a preference for a particular tree species. The adults were quite silent near the nest.

Literatuur

- Gerber R. 1949. Zum Brutverhalten des Wespenbussards, *Pernis a. apivorus* (L.). Vogelwelt 70: 71-74.
- Herzog G. 1938. Beobachtungen an Wespenbussarden in der Paarungszeit. Ber. Ver. Schles. Orn. 23: 8-84.
- Holstein V. 1944. Hvepsevaagen *Pernis apivorus apivorus* (L.). Hirschsprungs Forlag, Kopenhagen.
- Rode H. 1955. Beobachtungen an einem Wespenbussardhorst aus der Umgebung von Jena. Beitr. Vogelkd. 3: 107-121.
- Schmaus M. 1934. Einige brutbiologische Beobachtungen über den Wespenbussard. Beitr. Fortpfl. Biol. Vögel 10: 106-107.
- Thiede G. 1938. Zur Brutbiologie des Wespenbussards. Beitr. Fortpfl. Biol. Vögel 14: 100-105.
- Wendland V. 1935. Der Wespenbussard (*Pernis apivorus* L.). J. Orn. 83: 88-104.

*Adres: Dorpsstraat 141,
7948 BP Nijeveen*